

Bu regionları inkişaf etdirmək üçün dövlət iqtisadi mexanizmlərə üstünlük verir.

3) Depressiv regionlar:

Bu regionlar ümumi ölkə inkişaf səviyyəsindən geri qalmış regionlara aid edilir. Bu regionlarda əsasən məşğulluq səviyyəsi çox aşağı olur.

4) Sərhəd boyu regionlar:

Ölkənin milli maraqları çərçivəsində belə regionlarda sosial və iqtisadi problemlərin həllinə xüsusi diqqət yetirilir.

Regional inkişaf strategiyası və onun reallaşması olan regional siyasəti əhatə dairəsinə görə ayrı-ayrı regionların ümumi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası və istiqamətlərini; ayrı-ayrı sahələrin inkişaf və ya problemlərin həlli strategiyası və istiqamətlərini özündə əks etdirir. Regional siyasətin həyata keçirilməsində əsas kimi ədalətlik və səmərəlilik prinsipləri götürülür. Məqsədlər kimi iş istehsal və infrastrukturun inkişafı baxımından tarixən yaranmış regional disproporsiyaların minimuma endirilməsi, keyfiyyətli və rəqabətqabiliyyətli regional məhsul istehsalının genişləndirilməsi, regional təminatın artırılması, regional iqtisadi, ekoloji və sosial təhlükəsizliyin təmini, regionlararası və regiondaxili ziddiyyətlərin və uyğunsuzluqların azaldılması və s. çıxış edir. Regional siyasətin vəzifələri kimi iş regionalın innovasion və davamlı inkişafına zəmin yaradılması, regional asılılıqların azaldılması istiqamətində işlərin aparılması, yeni şəhər, qəsəbə və təsərrüfat kompleksləri salınmaqla ərazilərin mənimsənilməsi və inkişafı, kəndlə şəhər arasında kəskin fərqi azaldılması, bütün regional bazarların qarşılıqlı əlaqə və inkişafı baxımından milli bazarın inkişafında yeri və rolunun dəqiqləşdirilməsi, sənaye müəssisələrinin səmərəli yerləşdirilməsi, regional məşğulluğun təmin edilməsi və s. qarşıya qoyulur.

II) Bazar iqtisadiyyatında göstərilən tiplər üzrə regionların fəaliyyətinin və sosial iqtisadi inkişafının tənzimlənməsində birbaşa və dolay (iqtisadi) metodlardan istifadə olunur.

Birbaşa metodlara aşağıdakıları aid etmək olar:

1) Dövlət büdcəsindən regional büdcələrə dotasiyaların verilməsi.

2) Dövlət səviyyəli regional proqramların qəbul edilməsi.

3) Regionlarda dövlət sifarişlərinin reallaşdırılması.

Bu metodlardan başqa dövlət iqtisadi metodlara da üstünlük verir. Onlara aşağıdakılar aiddir:

1) İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş regionlar üzrə:

a) Kredit güzəştlərinin cüzi olması.

b) Əməkhaqqında minimum həddin müəyyənləşdirilməsi.

c) Əhalinin mənzil və ərzaq təminatına diqqət yetirmək üçün bu sahələri inkişaf etdirmək.

2) Zəif inkişaf etmiş regionlarda:

a) Kredit və vergi güzəştlərinin yüksək olması.

b) Məşğulluğun səviyyəsini artırmaq üçün yeni iş yerlərinin açılmasında sahibkarlara xüsusi güzəştlərin edilməsi.

c) Əhalinin miqrasiyasının qarşısını almaq məqsədilə inkişaf etmiş regionla bu region arasında əməkhaqqında yüksəldici əmsalların tətbiq edilməsi.

ç) Dövlət müəssisələrinin açılması və yeni iş yerləri ilə əhalini işlə təmin etmə.

d) Xarici və yerli investora güzəştlərin və zəmanətlərin verilməsi.

III) Depressiv və inkişafdan geri qalmış rayonlarda:

a) Dövlət sığortasının güclü olması.

b) Azad iqtisadi zonaların yaradılması.

c) Xüsusi mərkəzləşdirilmiş kreditlərin verilməsi.

d) Vergidən azad etmələr.

IV) Sərhədboyu rayonlarda:

a) Aralıq iqtisadi ticarət bazarlarının yaradılması.

b) Əhalinin sosial müdafiəsini təşkil etmək məqsədilə xüsusi kompensasiyaların tətbiq edilməsi.

c) Əhalinin maarifləndirilməsi və milli maraqlar çərçivəsində tərbiyələndirilməsi.

ç) Kredit və vergi güzəştlərinin orta səviyyədə tətbiq edilməsi.

Mövzu 14. Sosial inkişafın, əmək bazarı və məşğulluğun dövlət tənzimlənməsi

Plan:

1. Bazar iqtisadiyyatında sosial siyasətin mahiyyəti və vəzifələri
2. Məşğulluğun təmin edilməsinin tənzimlənməsi metodları.

1. Məlumdur ki, bazar sistemi sosial problemləri effektiv həll etmək iqtidarında olmur. Doğrudur, ayrı-ayrı bazar modellərində sosial problemlərin həllində dövlətin iştirakı dərəcəsi və mexanizmləri fərqli olsa da, bu bir reallıqdır ki, bütün ölkələrdə dövlətin mühüm funksiyalarından biri səmərəli sosial siyasətin reallaşdırılması ilə bağlıdır. Sosial siyasət dövlətin ümumi iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla aşağıdakı problemlərin mümkün qədər həllinə yönəldilir:

- 1) Əhalinin sosial cəhətdən zəif təbəqəsini müəyyənləşdirmək əsasında onlara müvafiq imtiyazların tətbiqinə;
- 2) Sosial standartların (minimum əməkhaqqı, yaşayış minimumu, təqaüdün minimum səviyyəsi və s.) tətbiq edir;
- 3) İşsizliyin aradan qaldırılması, məşğulluğun təmininə;
- 4) Əhalinin pullu (ödənişli) və ödənişsiz sosial xidmətlərlə təmin edilməsinə;
- 5) Sosial infrastruktur sahələrinin dövlət və bazar mexanizmləri əsasında maliyyələşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi və s.

Dövlətin sosial siyasətində əsas məqsəd ümumi həyat səviyyəsini yüksəltməklə yanaşı müxtəlif əhali qrupları arasında mövcud olan fərqi azaltmaqdan ibarətdir. Mövcud iqtisadi ədəbiyyatında və təcrübədə sosial imkanlarına görə əhali 4 qrupa bölünür:

- 1) yoxsul; 2) kasıb; 3) orta; 4) tam təmin edilmiş.

Ölkənin milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əsas göstəricilərdən biri yoxsulluğun səviyyəsinin beynəlxalq təcrübədə onun müəyyən olmuş həddən yuxarı olmamasına nail olmaqdan ibarətdir. Yuxarıda qeyd olunan hər göstərilən qruplar üzrə dövlətin xüsusi sosial tədbirləri hazırlanır və həyata keçirilir. Sosial problemlər mümkün qədər ədalətli həll etmək üçün dövlət, ilk növbədə, aşağıdakı vəzifələri müəyyənləşdirir (həyata keçirir):

- 1) Hər sosial qrupa aid olan əhalinin sayını;

- 2) Əhalinin demoqrafiya və miqrasiyasına nəzarəti həyata keçirir;
 - 3) Sosial infrastruktur sahələrini inkişaf etdirir;
 - 4) Sosial xidmət sahələrində ödənişsiz limitləri təyin edir;
 - 5) Minimal sosial standartların səviyyələrinə, sosial normalara mütəmadi olaraq yenidən baxır;
 - 6) İşsizlik, uşaq ölümü, mənzil çatışmazlığı, səhiyyə və təhsildə olan problemləri həll etmək üçün dövlət proqramlarını işləyib hazırlayaraq reallaşdırır;
 - 7) Sosial ödəmələrin, müavinətlərin, kompensasiyaların məbləğlərinə nəzarət etməklə onların ünvanlı olmasına çalışır;
 - 8) Sosial siyasəti reallaşdırmaq və ona nəzarəti təşkil etmək üçün dövlət orqanlarını yaradır və s;
- Dünya təcrübəsində 5 sosial siyasət modeli mövcuddur:

- 1) Potensialist siyasət modeli:

Bu model keçmiş SSRİ-də tətbiq edilən model olmaqla aşağıdakı müsbət xüsusiyyətlərə malik olmuşdur: Dövlət vətəndaşların hərtərəfli sosial iqtisadi vəziyyətinə görə məsuliyyəti öz üzərinə götürür, əhali üçün zəruri olan əmtəə və xidmətlərin istehsal və bölgüsünü özü həyata keçirir, sosial sabitliyə nail olmağa çalışır.

Mənfi xüsusiyyətlərinə aid edilir: İqtisadi səmərəliliyin aşağı olması nəticəsində bütün vətəndaşların yüksək sosial rifahına nail olmaq mümkün olmur və əsas əhali kütləsi üçün sosial sərvətlərin limiti müəyyənləşdirilir. Bu sosial siyasəti həm inzibati, həm də iqtisadi metodlarla reallaşdırılır.

- 2) Sosial siyasətin İsveç modeli:

Modelin müsbət cəhətlərinə dövlətin sosial sfera sahələrinin yüksək səviyyədə tənzimlənməsi, sosial problemlərin həllində dövlət məsuliyyətinin yüksək olması, ümumən, əhalinin güclü sosial müdafiəyə ilə əhatə olması aid edilə bilər.

Mənfi cəhətlərinə isə sosial sfera sahəsində mərkəzləşmənin yüksək olması nəticəsində iştirakçılar üçün seçim azadlığında müəyyən məhdudiyyətlərin olması, yüksək vergiqoymanı göstərmək olar.

- 3) Sosial rifahın dövlət modeli:

Tipik bazar iqtisadiyyatı modeli olmaqla dövlətin vətəndaşlarının sosial sabitlik şəraitində yaşamasını öz üzərinə götürməsi və çoxlu sayda sosial xidmətlərin mövcudluğu modelin müsbət cəhətləridir.

Mənfi cəhət kimi xərclərin yüksək olması, minimal standartların ölkə üzrə orta göstəricilərə yaxınlaşdırılması çıxış edir.

4) Sosial istiqamətlənmiş bazar təsərrüfatı modeli;

Bazar rəqabəti prinsiplərinə və şəxsiyyətin formalaşdırılaraq inkişafına istiqamətlənən bu model vətəndaşların dövlət tərəfindən yüksək səviyyədə sosial müdafiəsini əks etdirir. Dövlət sosial siyasətini hüquqi təminat, vergi siyasətini sərvətlərin yenidən bölgüsü vasitəsilə reallaşdırır. Dövlət tərəfindən çoxlu sayda amortizasiyalardan istifadə olunur ki, bu da əhalinin kasıblıq səviyyəsindən aşağı düşməsinə imkan vermir.

Mənfi cəhət kimi dövlətin öz üzərinə həddən artıq yükün götürməsi çıxış edir ki, bu da dövlətin vətəndaşlarının özləri həll edə biləcəyi problemi öz üzərinə götürməsində öz əksini tapır.

5) Bazar sosial modeli:

Onun əsas prinsipi sosial sferanın tənzimlənməsində birbaşa metodlara nisbətən iqtisadi metodlara üstünlük verilməsi olmasıdır. Əsasən sosial sfera sahələrinin dövlətsizləşdirilməsi, dövlətin dotasiya və subsidiyalarının minimuma çatdırılması onun xarakterik cəhətlərindəndir.

Sosial siyasəti reallaşdırmaq üçün dövlət tərəfindən aşağıdakı metodlar tətbiq olunur:

1) Hüquqi tənzimləmə tədbirləri:

Bura dövlət tərəfindən qəbul edilən hüquqi normativ aktlar aid edilir.

2) Maliyyə-kredit tənzimlənməsi:

Əsas tədbir kimi dövlət büdcəsində sosialyönümlü maddələrin tətbiq edilməsi və büdcədən kənar sosial fondların yaradılması çıxış edir.

3) Özəlləşdirmə:

Sosial infrastruktur sahələrinin dövlət himayədarlığından çıxarılaraq özəl bölməyə verilməsi.

4) Məqsədli proqramların qəbul edilərək reallaşdırılması.

5) Sosial standartların, norma və normativlərin işlənilib hazırlanması və qəbul edilməsi:

Sosial standart kimi minimal istehlak büdcəsi, yaşayış minimumu, istehlak səbəti, minimum əməkhaqqı, minimum təqaüd götürülür.

Dövlət tərəfindən sosial siyasəti reallaşdırmaq üçün aşağıdakı istiqamətdə işlər götürülür:

1) Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi.

2) Sosial müdafiənin səmərəli sistemini formalaşdırmaq.

3) Əhalinin məşğulluğu və əmək münasibətləri istiqamətində işlər görmək.

4) Miqrasiya proseslərinin tənzimlənməsi.

5) Pensiya sisteminin təkmilləşdirilməsi.

6) Sosial sığorta və səhiyyə sahəsində tədbirlərin hazırlanması.

II. Məşğulluq dedikdə qanunvericiliklə zidd olmayan və bir qayda olaraq, vətəndaşlara gəlir gətirən hər hansı bir fəaliyyət başa düşülür. Məşğulluğun aşağıdakı formaları mövcuddur:

a) Tam məşğulluq;

b) Natamam məşğulluq.

Tam məşğulluq əslində mümkün olmayan bir forma olub bütün işləmək istəyənlərin işlə təmin olunmasını nəzərdə tutur.

Natamam məşğulluq günün müəyyən hissəsinin işə sərf edilməsi nəticəsində boş vaxtın qalması nəticəsində formalaşır.

İşsizlik iş qabiliyyətində olan əhalinin öz istəyi ilə və bacarığı nəticəsində işlə təmin edilmədikdə yaranır. İşsizliyin aşağıdakı növləri var:

1) Struktur işsizlik.

2) Friksion işsizlik.

3) Natamam işsizlik.

4) Mövsümi işsizlik.

5) Regional işsizlik.

6) Tsiklik işsizliyi və s.

Bazar iqtisadiyyatında məşğulluğun tənzimlənməsi sahəsində dövlət aşağıdakı prinsipləri əsas götürür:

1) İşçilərin şəxsi və iqtisadi azadlığı.

2) İş götürənin işçi qüvvəsinin kəmiyyət və keyfiyyətində, onun həlli məsələlərində tam müstəqilliyə malik olması.

3) Əməkhaqqının minimum məbləğdən aşağı təyin edilməməsi.

Dövlət məşğulluğu tənzimləmək üçün aşağıdakıları həyata keçirir:

1) İş yerləri sisteminin inkişafının tənzimlənməsi.

2) İş yerlərinə olan tələbatın tənzimlənməsi.

3) İxtisas üzrə kadrların hazırlanmasında və təhsil sisteminin inkişafında dövlətin iştirakı.

Bazar iqtisadiyyatında dövlət 3 formada məşğulluq siyasətini həyata keçirir:

1) Fəal məşğulluq siyasəti.

2) Nisbi məşğulluq siyasəti.

3) Passiv məşğulluq siyasəti.

Fəal məşğulluq siyasətində dövlət vergi, kredit güzəştlərindən, sürətləndirilmiş amortizasiya siyasəti və büdcə siyasətindən istifadə edərək yeni iş yerlərinin açılmasını stimulluşdurur, əmək bazarında tələb və təklifi tənzimləməyə çalışır.

Passiv məşğulluq siyasətində dövlət əsasən vakant iş yerlərinin doldurulmasını və işsizliyə görə müavinətlərin verilməsi ilə öz fəaliyyətini həyata keçirir.

Nisbi passiv məşğulluq siyasətində dövlət yuxarıda qeyd olunan hər iki siyasətin elementlərindən istifadə edir. Ümumiyyətlə, dövlətin əsas vəzifəsi rəssional məşğulluğu təmin etməkdən ibarətdir. Rəssional məşğulluq işçilərin əmək məhsuldarlığını artırmaqla əmək fəaliyyətlərinin maksimum səviyyəyə çatdırılmasından ibarətdir. Bazar iqtisadiyyatında dövlət məşğulluğu təmin etmək üçün inzibati hüquqi və iqtisadi metodlardan istifadə edir. İnzibati hüquqi metodlara aiddir:

1) Məşğulluq haqqında qanunvericiliyin qəbul edilməsi ("Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq haqqında qanunu" və "Əmək miqrasiyası haqqında qanunu" və s.).

2) İş günlərinin, gün ərzində iş saatlarının, məzuniyyət müddətlərinin, minimum əməkhaqqının, iş saati gün ərzində minimum əməkhaqqının, həftədə iş gününün qanunla təsdiq edilməsi.

3) Fərdi və kollektiv əmək müqavilələrinin formasının təsdiqi.

4) Müəssisələr üçün kvotaların müəyyən edilməsi (yəni hər bir müəssisə üçün yeni açılacaq iş yerlərinin sayının müəyyənləşdirilərək təsdiqi).

5) İşsizliyə görə müavinətlərin məbləğinin qanuni təsdiqi.

6) İşə götürən və işçinin hüquqlarının müəyyən edilməsi (əmək məəcəlləsi).

İqtisadi (dolayı) metodlara aiddir:

1) İnformasiya bazasının təşkil edilməsi.

2) Əmək yarmarkalarının, əmək birjasının təşkil edilməsi.

3) Kadrların hazırlanması və yenidən hazırlanması, kursların təşkili.

4) Vergi güzəştlərinin tətbiqi.

5) Kredit faizlərində güzəştlərin tətbiqi.

Ümumiyyətlə, dövlət əhalinin iqtisadi cəhətdən fəal və qeyri-fəal əhali qruplarına bölür. Eyni zamanda, fəal əhali qrupları

arasında məşğulluğun tənzimlənməsində əmək şəraitinin vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirir.

Dövlət tərəfindən əmək bazarının fəaliyyətini tənzimləmək üçün onun tələb və təklifin nisbətinə həm inzibati həm də iqtisadi yollarla təsir edir.

Mövzu 15. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi mexanizmləri

Plan:

1. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi metodları.
2. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi mexanizmləri.

Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi və müstəqilliyinin, ümumən milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində xarici iqtisadi fəaliyyətin müstəsna rolunu nəzərə alaraq dövlət daima bu prosesə fəal müdaxilə edir, onu tənzimləyir. Ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyəti müvafiq olaraq dövlətin xarici iqtisadi siyasəti vasitəsilə reallaşdırılır. Bu siyasətin səmərəli reallaşdırılması dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyət sahəsində görəcəyi tədbirlər sisteminin müəyyənləşdirilməsini və bütünlükdə xarici iqtisadi əlaqələrinin strukturunun təhlilini tələb edir. Xarici iqtisadi əlaqələr struktur meyarına görə aşağıdakı istiqamətlərdə reallaşdırılır:

1) Xarici ticarət sahəsində - ixrac və idxal əməliyyatları, barter əməliyyatları.

2) Xidmət və informasiya sahəsində - turizm, konsaltinq, injiniring, reinjiniring, françayzing və s.

3) Maliyyə sahəsində – bank fəaliyyətlərini və qarşılıqlı əməkdaşlığın təşkili, valyuta mübadiləsi, kreditləşmə, maliyyə ehtiyatlarının idarə olunması və mübadiləsi və s.

4) İnvestisiya sahəsində - xarici investisiyaların ölkəyə gətirilməsi (idxalı), daxili investisiyaları ixracı və s.

Xarici ticarət fəaliyyəti, eyni zamanda əmtəələrin, xidmətlərin, işlərin, intellektual yaradıcılığın beynəlxalq mübadiləsi sahibkarlıq fəaliyyəti formasında da həyata keçirilir. Dövlətin həyata keçirdiyi xarici ticarət siyasəti ölkənin xarici iqtisadi fəaliyyətdə seçdiyi istiqamətdən asılı olaraq reallaşdırılır. Bu fəaliyyəti reallaşdırmaq üçün dövlət liberal və yaxud himayədar siyasəti yolunu seçə bilər.

Xarici iqtisadi fəaliyyəti tənzimləmək üçün dövlət aşağıdakı tənzimləmə vasitələrinə istifadə edir:

1) Gömrük – tarif tənzimlənməsi; 2) Qeyri-tarif tənzimləmə metodları; 3) İxrac (export) nəzarət; 4) İxrac edilən bəzi məhsullara, əmtəələrə inhisarçılığın təyin olunması; 5) Daxili bazarı qorumaq üçün müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməsi. (antidempinq, kompensəedici, xüsusi gömrük tariflərinin tətbiqi); 6) Bir sıra əmtəələrin ölkəyə idxal edilməsinə və ixrac edilməsinə qadağalar.

Gömrük – tarif tənzimlənməsinə dövlətin xarici ticarət fəaliyyətində gömrük tariflərinin tətbiq edilməsi idxal və ixracın istiqamətlərinin dəyişməsi tədbirlərini əhatə edir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin qeyd olunan tənzimləmə prinsipləri müəyyən üstün cəhətlərə malikdir. Onlara aşağıdakılar aid edilə bilər:

- İqtisadi mexanizm effektiv olmaqla minimal, orta və maksimal ölçülərdə əmtəələrin idxal və ixracına təsir göstərir, yəni onların azalmasına artmasına şərait yaradır.
- İdxalçı və ixracatçıların maraqlarına təsir göstərməklə ölkənin iqtisadi mataqlarına nail olmağa şərait yaradır.
- Fəaliyyəti stimullaşdırmaq üçün onların tam aradan qaldırılmasına imkan verir.

Gömrük tarifləri advalor, xüsusi və kombinəlanmış formada tətbiq olunur.

Advalor və xüsusi vergilər əmtəənin həcminə, çəkisinə, miqdarına görə faiz və yaxud müəyyən məbləğ şəklində təyin olunur.

Kombinəlanmış gömrük tarifləri isə həm faiz, həm də məbləğin məcmusu kimi müəyyən olunaraq advalor və xüsusi vergilərin elementlərindən ibarət olur.

Daxili bazarın qorunması üçün spesifik, antidempinq və kompensəedici gömrük rüsumları formasında həyata keçirilir.

Spesifik vergilər, adətən daxili istehsalçılar üçün təhlükə yarada biləcək həcmdə ölkəyə məhsul gətirdikdə tətbiq olunur.

Antidempinq gömrük rüsumları gətirilən məhsulun qiymətinin süni olaraq aşağı olduğunu müəyyən etdikdə tətbiq olunur.

Kompensəedici gömrük rüsumları ölkəyə gətirilən əmtəələrin gətirilməsi və yaxud çıxarılması zamanı əlverişli şəraitlərin tətbiqi (subsidiaların verilməsi, subvensiaların verilməsi və s.) nəticəsində istifadə olunur.

Qeyri-tarif tənzimləmə metodlarına aiddir: Bəyəmnamələrin tətbiqi, kvotaların tətbiqi (ölkəyə gətirilən və yaxud çıxarılan

məhsulların həcminə məhdudiyyətlərin qoyulması), lisenziyalaşdırma, veterinar, sanitariya-gigiyenik, texniki standartların və s.-nin tətbiqi.

Milli iqtisadiyyatın təhlükəsizliyi dedikdə, ilk növbədə, iqtisadiyyatın və onun qurumlarının elə vəziyyəti başa düşülür ki, bu milli mənfələri müdafiə etməyə, yeridilən siyasətin sosial yönümlüyünü, iqtisadiyyatın, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin tələb olunan səviyyədə olmasına imkan yaratsın. Qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi təhlükəsizlik məsələsinə dövlət özünün inkişaf strategiyasının meyarlarından biri kimi baxır. İqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsidir. İqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmədən milli təhlükəsizliyi təmin etmək qeyri-mümkündür. Dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi, ilk növbədə, ölkənin siyasi-iqtisadi müstəqilliyinin qorunmasının istisna bilməyən şərti və əsasıdır.

Qloballaşma şəraitində davamlı, dayanıqlı və balanslı sosial-iqtisadi inkişafa malik olmaq baxımından iqtisadi təhlükəsizliyin obyektivi kimi milli iqtisadiyyatın bütün səviyyələrində mövcud olan subyektlərini əhatə edir. Ölkədaxili və onun hüdudlarından kənarında həyata keçirilən işgüzar əməkdaşlığın mürəkkəbləşdiyi müasir dövrdə neqativ halların qarşısının alınmasını daha da aktuallaşır. Ona görə iqtisadi vəziyyət, qəbul edilən siyasi və təsərrüfat qərarlarının optimallığının, o cümlədən həyata keçirilən islahatların və yenidənqurma işlərinin bəzi neqativ nəticələrinin qiymətləndirilməsi, böhran hallarının «səbəb-nəticə» əlaqələrinin müəyyən edilməsi dövlətin iqtisadi siyasəti çərçivəsində iqtisadi təhlükəsizlik amillərinə yenidən diqqət yetirilərək, dəyərləndirilməsini tələb edir.

İqtisadi təhlükəsizliyin konsepsiyasının təmin edilməsi zamanı qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrə nail olmaq üçün konkret proqramların işlənilib-hazırlanma bazası nəzərdən keçirilir. Konsepsiyanın səbəb-nəticə əlaqələrini təyin edən iqtisadi təhlükəsizliyin dövlət tənzimlənmə mexanizminin effektivliyi strukturlaşma və daha çox uyğun olan digər həyat keyfiyyəti, iqtisadi suverenitetin reallaşdırılması, iqtisadi və peşəkar fəallığın dəstəklənməsi, qanunsuz və cəmiyyətə zərər vuran hərəkətlərin qəti şəkildə aradan qaldırılması kimi iqtisadi təhlükəsizlik parametrlərindən xeyli dərəcədə asılıdır.

Dövlətin ölkənin iqtisadi inkişaf prosesində prinsiplərin iştirakı dövlətin funksiyalarının onun potensialına uyğun olmasından, yəni mövcud imkanlarla arzuların uyğunlaşdırılması prinsipi

riayət edilməsindən, dövlətin iqtisadi potensialının ictimai institutların fəallaşdırılması yolu ilə möhkəmləndirilməsindən, yəni hakimiyyətdə özbaşnalığın, korrupsiya, iqtisadi, hüquq pozuntusu və cinayətkarlığın qarşısını almağa imkan verən effektiv norma və məhdudiyyətlərin işlənilib-hazırlanmasından, dövlət orqanları tərəfindən effektiv idarəetmənin, yəni mal və xidmətlərin reallaşdırılması bazarlarının inkişafına imkan verən qayda və institutların yaranması, əhalinin sağlam və rahat həyatının təmin edilməsindən ibarətdir.

İqtisadiyyatın səmərəli fəaliyyətinin əsasını yaradan institusional, sosial islahatlar, habelə, mövcud intellektual-resurs və elmi-texniki potensial makro və mikroiqtisadi səviyyədə aparılan struktur dəyişiklikləri, inkişaf stimullarının formalaşması, dövlətin maliyyə, kredit-pul, investisiya və xarici-iqtisadi sahələrdə fəallığının güclənməsi iqtisadi təhlükəsizliyə şərait yaradır.

Bu baxımdan, iqtisadi siyasəti formalaşdırarkən və reallaşdırarkən iqtisadiyyat üçün mühüm olan təhlükələri müəyyənləşdirmək lazımdır.

İqtisadi ədəbiyyata və təcrübəyə əsaslanaraq iqtisadi təhlükələri aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar (sxem 2).

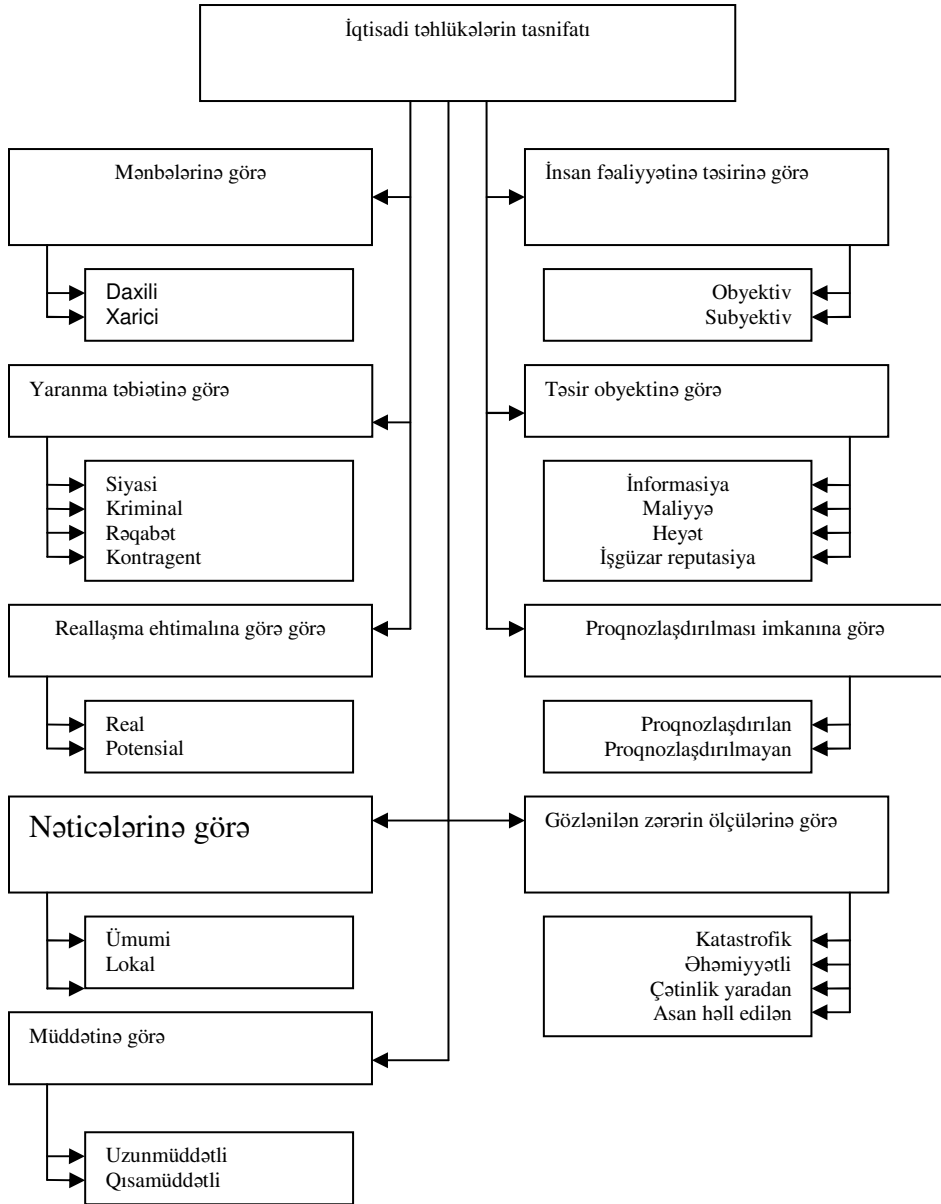
Bu gün iqtisadi siyasəti reallaşdırarkən milli iqtisadi təhlükəsizliyə təsir edən problemlər sırasında ölkə iqtisadiyyatına barbaşa deyil, dolayı yolla təsir edənləri də nəzərə almaq mütləqdir. Belə təhlükələr sırasına aşağıdakıları aid edə bilərik:

- Milli məhsulun rəqabət qabiliyyətliliyinin aşağı olması;
- İxracın xammal yönümlü olması;
- Texnika və texnologiyanın idxaldan asılı olması;
- Ölkədən kapitalın kənara axını;
- Dünya bazarlarında yerli məhsula qarşı ayrı-seçkiliyin qoyulması;
- Ölkə iqtisadiyyatının xarici kreditlərdən, investisiyalardan asılı olması;
- Dövlətin xarici borcunun yüksək olması;
- Beynəlxalq maliyyə qurumlarının ölkədə gedən bazar yenidənqurma proseslərinə müdaxilə etməsi;
- Milli valyutanın məzənnəsinin tez-tez kəskin dəyişməsi.

Milli iqtisadiyyatın iqtisadi təhlükəsizliyini və onun mövcud vəziyyətini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı makro-

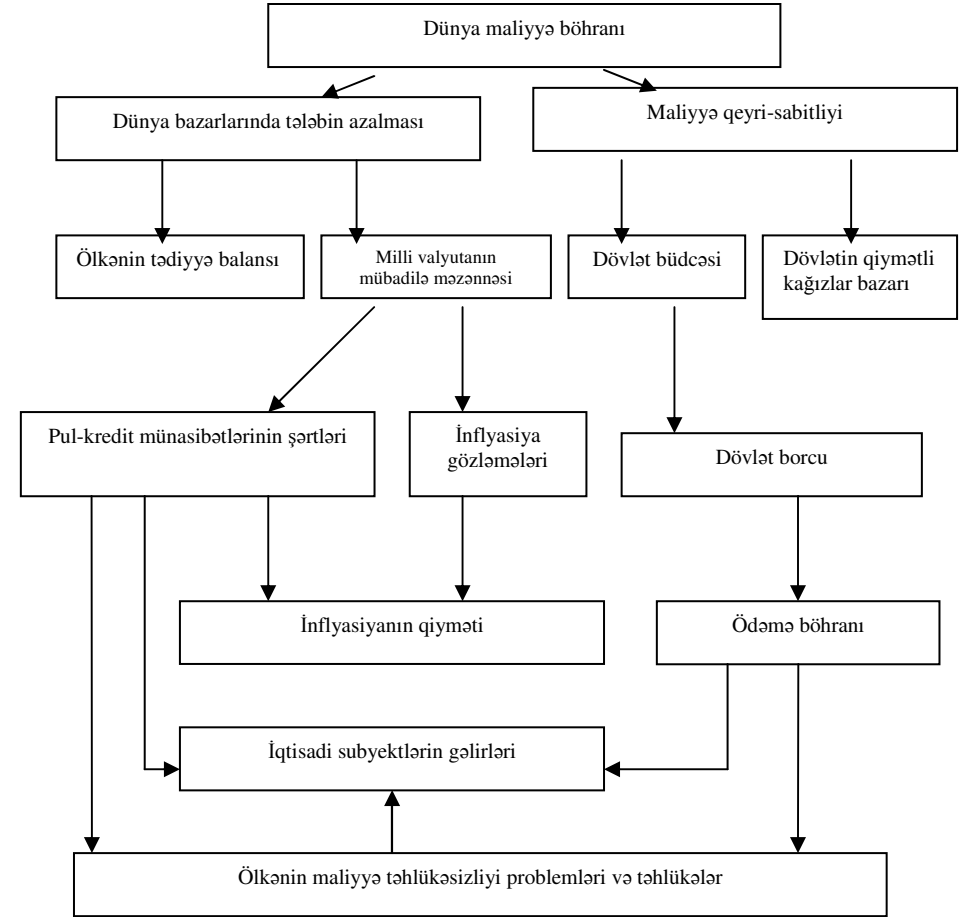
iqtisadi göstəricilərdən istifadə olunması məqsəduyğundur: adambaşına düşən nominal və real ÜDM; şəxsi sərəncamda qalan gəlir; ÜDM-də əməkhaqqının xüsusi çəkisi; orta aylıq əməkhaqqı; şəxsi yığım norması; inflyasiyanın, işsizliyin səviyyəsi; ÜDM-in illik artımı; sənaye istehsalının artım sürəti; istehlak mallarının qiymət indeksi; kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət indeksi; dövrüyyədə olan əmtəələrin dəyər ilə onun pul təminatı; büdcə əksini; dövlət borcu; idxal və ixracın saldosu; milli valyuta məzənnəsi və paritet alıcılıq qabiliyyəti; kölgəli iqtisadiyyatın ÜDM-də xüsusi çəkisi və s.

Sxem 2. İqtisadi təhlükəsizliyə təsir edən təhlükələrin təsnifatı

Son vaxtlar dünyada baş vermiş maliyyə böhranı və onun nəticələri bütün ölkələrin iqtisadiyyatına bu və ya digər səviyyədə təsir edir. Bu təsiri aşağıdakı formada ifadə etmək olar.

Sxem 3. Dünya maliyyə böhranının milli iqtisadi maliyyə təhlükəsizliyinə təsiri

Bu təsirin mexanizminə diqqət yetirsək görərik ki, onlar dolayı olaraq ölkə iqtisadiyyatına və dövlətin iqtisadi siyasətinin məq-

sədlərinə təsir edir. Ölkənin iqtisadi sisteminin təhlükələrə dayanıqlılığı göstəriciləri mövcuddur ki, fikrimizcə onlara da aşağıdakıları aid etməklə hədd səviyyələrini ölkəmiz üçün belə müəyyən etmək olar: qiymətlərin sabitliyi, yəni İnflyasiyanın səviyyəsi 1-2 il müddətində 50%-i, bir neçə il ardıcıl olaraq 25%-i, uzun müddətə 8-12%-i keçməməlidir; qızıl-valyuta ehtiyatları dövlət büdcəsinin 50%-dən, ÜDM-un 25%-indən, dövriyyədə olan pul kütləsinin 25%-dən aşağı olmamalıdır; dövlət büdcəsinin kəsiri bir il müddətində maksimum 20-30%-i, uzunmüddətli dövrdə 3-8%-i aşmamalıdır; xarici borc 10 ilə qədər olan dövr üçün ÜDM-in 50%-ni, bir il müddətində dövlət büdcəsinin 20%-ni, milli sərvətin 3%-ni ötməməlidir; tədiyyə balansının defisiti 1 il müddətində 50%-i, bir neçə il müddətində 20%-i keçməməlidir; vergi yükü il ərzində 40%-i, uzunmüddətli dövrdə 15-20%-i aşmamalıdır.

Beləliklə biz bu vəsaitdə iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin prinsiplərini müddəalarını nəzərdən keçirdik. Qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycanın təmsalında dövlət tənzimlənməsinin nəticələrinin təhlili göstərir ki, xüsusilə son illərdə ölkəmiz dəyişən şəraitə uyğun effektiv iqtisadi siyasət yeridir. Müstəqillik illərində Azərbaycanda həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində ölkəmizdə makroiqtisadi göstəricilərin dinamikasında kəmiyyət və keyfiyyət baxımından əsaslı irəliləyişlər müşahidə olunur. Bütün bunlar müasir dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatında keçid dövrünün başa çatdığını və davamlı inkişaf modelinə keçid üçün zəruri iqtisadi, sosial, təşkilati zəmini, başqa sözlə, müvafiq start kapitalının yaradıldığını bir daha təsdiq edir.

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. Azərbaycan Respublikasının qanunları, Bakı, 1992-2010 illər.
2. Hacıyev Ş. H. «Heydər Əliyev Azərbaycanın milli-iqtisadi inkişafının uğur modelinin yaradıcısıdır», «Milli iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli» mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransın plenar iclasının materialları, I-ci kitab, «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, Bakı, 2006.
3. Гаджиев Ш.Г. Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического развития. Киев, 2000.
4. Bayramov Ə.İ «Uğur modeli: effektiv rəqabət mühitinin formalaşdırılması problemləri», «Milli iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli» mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransın plenar iclasının materialları, III-cü kitab, «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, Bakı, 2007.
5. «Qlobal maliyyə böhranı: iqtisadi təhlükəsizliyin Azərbaycan modeli və dünya təcrübəsi» mövzusunda keçirilən beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, I-II-ci kitab, «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, Bakı, 2010.
6. Əhmədov M.A. «Transformasiya şəraitində Azərbaycanda milli iqtisadi inkişaf modelinin formalaşmasının konseptual əsasları», «Milli iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli» mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransın plenar iclasının materialları, III-cü kitab, «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, Bakı, 2007.
7. Qafarov Ş.S. Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma. Bakı, 2005.
8. Allahverdiyev H.B, Qafarov K.S, Əhmədov Ə.M, «Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi», Bakı, 2007.
9. Əliyev A.A., Şəkəraliyev A.Ş. Bazar iqtisadiyyatına keçid: Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı, Az. DİU, 2002.
10. Həsənov R.T. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi

- inkışafının bazar modelinin konseptual əsasları. Bakı, 1998.
11. Novruzov V. Heydər Əlifevin iqtisadi inkışaf konsepsiyası fəaliyyətdədir. İqtisadiyyat və həyat jurnalı, №1-3, 2002.
 12. Səfərov S.İ., H.Əliyev kursu yeni keyfiyyət halında: «İqtisadiyyat, siyasət, dinamizm, problemlər, perspektivlər». Bakı, 2005.
 13. Əlirzayev Ə.Q.İslahatlar və sürətlənmə strategiyası şəraitində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkışaf problemləri: təcrübə, meyillər və perspektiv istiqamətlər, «Adiloğlu» nəşriyyatı, Bakı, 2005.
 14. Əhmədov M.A. Qloballaşma və milli iqtisadiyyatın formalaşması. Bakı, 2003.
 15. Hüseynova A.C. Qiymətlərin dövlət tənzimlənməsi, Bakı, 2001.
 16. A.P.Qradov «Milli iqtisadiyyat» Bakı, 2008.
 17. V.I.Kuşlin «Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi» Bakı, 2008.
 18. B.N.Kuzik, V.I.Kuşlin, B.Yokoveç «Proqnozlaşdırma, strateji planlaşdırma və milli proqramlaşdırma» Moskva «Экономика», 2008.
 19. Васильев В.П. Государственное регулирование национальной экономики, Учебно-методическое пособие, М, УНИДО, 2002.
 20. Государственное регулирование рыночной экономики / Под общей ред. В.И. Кушлина, Н.А. Волгина. - М.: Экономика, 2000.
 21. Капканщиков С.Г. Государственное регулирование экономики, Москва, КНОРУС, 2010.
 22. Крюков Р.В. Государственное регулирование национальной экономики, Конспект лекций, Москва, Приориздат., 2005, 176 с.
 23. Кучуков Р.А. Теория и практика государственного регулирования экономических и социальных процессов. М. 2006.
 24. Кулиев Т.А. «Регулирование рыночной экономики», Баку, 2001.
 25. Ходов Л.Г. Государственное регулирование национальной экономики. - М.: 2005.
 26. Национальная экономика. Под ред. В.А. Шульги. М., 2002.
 27. Котилько В.В. Региональная политика, М.1998.
 28. Черкасов Г.И. Рынок: регулирование рынка. М. 2006.
 29. Государственное регулирование национальной экономики, под редакцией Морозовой Т.М. 2002.
 30. Государственное регулирование национальной экономики, под редакцией Бабашкиной А. М. 2002.

Nəşriyyatın müdiri	<i>Kamil Hüseynov</i>
Baş redaktor	<i>İsmət Səfərov</i>
Redaktor	<i>İsabə Hüseynova</i>
Korrektor	<i>Südəbə Manafova</i>
Kompyuter operatoru	<i>Təranə Baxşəliyeva</i>
Dizayner	<i>Vüsalə Axundova</i>

Əhmədov M.A., Hüseyn A.C.

İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları

Metodik vəsait

*Çapa imzalanıb . 0 . 2011. Kağız formatı 60x84 1/16.
Həcmi 7,5 ç.v. Sifariş 114. Sayı 500.*

*" İqtisad Universiteti " Nəşriyyatı.
AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi, 6*